

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Történettudományi Doktori Iskola
Újkori Eszmetörténeti Műhely

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Kovács Bálint

Az irodalom és vallás kulturális közvetítő szerepe az erdélyi örmények integrációja során a 18. században

Témavezető: Dr. habil. Óze Sándor egyetemi docens

Piliscsaba, 2010.

I. A kutatás előzményei, problémafelvetés

A disszertáció arra a kérdésre kíván válaszolni, hogy az örmények Közép Európában, ezen belül Erdély 18. századi története során, miképp közvetítették kulturális értékeiket integrációjuk során. Ezeket hogyan jelenítették meg, hogyan vitték magukkal, hogyan építették be az új társadalomba? Ezt a célt szem előtt tartva két területet vizsgáltunk meg alaposan: az erdélyi örmények irodalomtörténetét és a szentszeteleti hagyományukat.

A disszertáció időbeli súlypontja a 18. század, kisebb kitekintőkkel a 17. század végi és a 19. századi állapotokra. Ez az időszak a Kárpát-medenceében a „Diploma Leopoldinum“ időszaka, amelyben a katolikus restauráció jelentős eszmetörténeti háttérrel jelentett. Így mind Erdélyben, mind Galíciában az örmény kolóniák a katolikus egyházzal történt uniót követően sajátos kulturális identitást alakítottak ki.

Érdeemes azon a kérdésem elgondolkodni, hogy egy népcsoport, amelyik migrációra kényszerül, és egy befogadó országban illetve kultúrtérben integrálódik, kénytelen-e feladni identitásának elemeit, vagy ha nem is adja fel, milyen kompromisszumokat kell ehhez kötnie az integráció során? Kiváló példa ezeknek a kérdéseknek a megválaszolására az örmények története, az örménység egyes csoportjai a kora középkortól Európa, Ázsia, Afrika különböző országaiban telepedtek le. Akár az ortodox, katolikus vagy épp protestáns kelet-közép európai régiókat választották, mindig nagyon integrációképesek voltak. Kereskedőként, kézművesként a befogadó országok privilégiumokkal és különböző sajátos jogkörökkel látták el őket. Olyan magatartásformákat, régiókat összekötő kommunikációs és integrációs kompetenciákat hoztak magukkal, amelyeket már az ókorban, a középkorban vagy épp a kora-újkorban egy multietnikus és multikonfeszionális környezetben, Kis-Ázsia vagy épp a Kaukázus nagyvárosaiban már kipróbáltak.

Az erdélyi örmények történetének vizsgálata az identitást és a kulturális kölcsönhatásokat vizsgáló kérdésekre nagy lehetőséget kínál. A szakirodalom hiányos voltát a források gazdagsága ellenpontozza: Erdélyben gazdag örmény, főleg 18. századi anyagot tartalmazó könyvtárak (Gyergyószentmiklós, Erzsébetváros, Szamosújvár, Csíkszépvíz) valamint levéltárak (a fenti helyeken kívül Kolozsváron, Gyulafehérváron) jelentős művelődéstörténeti, politikatörténeti, társadalomtörténeti, egyháztörténeti forráscsoportokkal várják a kutatókat.

A disszertáció aktualitását a historiográfiára alapozva az alábbi módon fogalmazhatjuk meg:

1.) A Kelet-Közép-Európai örményekről (erdélyi, galíciai örmények) kiváló monográfiák születtek, különösen az egyház és a társadalomtörténet oldaláról, azonban az irodalomtörténetről keveset írtak. A lengyelországi örmények irodalmáról rendelkezésre áll egy örmény nyelvű monográfia, amelyet dolgozatunkban is jól lehetett alkalmazni az irodalmi kapcsolatok és párhuzamok tekintetében.¹ A kárpát-medencei örmény irodalomról több tanulmány is született, azonban mindegyik súlypontja a 19-20. század, főleg az „Armenia“ folyóirat és az armenizmus ideológiája.² Az erdélyi örmények 18. századi irodalomtörténeti kérdéseinek elemző bemutatására a jelen dolgozatban történik az első próbálkozás.

2.) A kelet-közép-európai örmények tekintetében még semmilyen komparatiztikus munka nem született a szentisztelet tekintetében. (Sem a galíciai, sem az erdélyi örmények esetében). Ebben a tekintetben szintén az itteni munkánk az első próbálkozás a források összegyűjtésére és kritikai feldolgozására.

3.) Modern elméleteket - mint pl. a kultúrtranszfer elmélete – monográfia szintjén még egyáltalán nem alkalmaztak a közép-kelet európai örmények történetére, jóllehet a nemzetközi érdeklődés sokkal inkább ilyen irányú kutatásokat vár el ma már a kutatótól, mintsem a pozitívista jellegű aprólékos adatgyűjtést. Ebben a tekintetben szintén jelen disszertáció az első próbálkozás.

¹ Barseljan, Bella: Lehahayowt‘yan mšakowt‘ayin kyank‘ē ev grakanowt‘yowim XIV-XIX darerowm. Jereván, 1992.

² Bagi- Gevorgyan Eva: Hay-Howngarakan grakan aňjowt‘yownnerə ev „Armenia” Amsagirə. Jereván, 1979; Szimonján, Anahit: A magyarországi örmény sajtó XIX-XX. századi története. Budapest, 1996.

II. A követett módszertan

„a közeg“

A disszertáció fogalmi közegét áthatja a „diaszpóra” (örményül: *sp'yurk'*) és a „kolónia” (örményül: *galt'avajr* vagy *galt'ojax*) fogalmak használata, amelyeknek jelentős módszertani összefüggésük is van. Az örmény történettudományban az örmény népirtást megelőzően a „kolónia” fogalmának a használata volt elsősorban a használatos, ezt követően a diaszpóra fogalma került előtérbe. Emellett a transznacionális történetírás – az örményektől függetlenül – a diaszpóra fogalmát gyakran használja, ma már úgy beszélhetünk a diaszpórákról mint önálló diszciplínáról. A diaszpóra az emberek olyan csoportját jelenti, akik hazájuktól elkülönülve élnek. Khacig Tölölyan definíciójának segítségével, a diaszpóra 7 ismertetőjegye alapján dolgozatunkban megvizsgáltuk, hogy az erdélyi örményekre alkalmazható-e a diaszpóra mint fogalom a 17-19. század során.

„a hatások“

Az irodalom és szentisztelet közvetítő szerepének vizsgálatánál az irodalom és egyháztörténet mellett a kultúrtudományok (Kulturwissenschaften) körében kialakított „*kulturtranszfer*” kutatásoknak jut a legkiemelkedőbb szerep. (A nyugati szakirodalomban használatos „Kulturtransfer” vagy „cultural transfer” terminusnak a magyar szakirodalomban önálló magyar nyelvű megfelelője még nincs, így itt a kulturtranszfer megjelölést alkalmazzuk.) A kulturtranszfer gyakorlatilag a párizsi Michael Espagne és Michael Werner kutatásai alapján a francia „*histoire croisée*” iskola eredményeiből vezethető le, amelynek vizsgálódási pontja a transznacionális történelem. A kulturtranszfer terminusz segítségével a több nemzet által használt kulturális térről úgy értekeznek, hogy annak közös elemeit konfrontáció nélkül összehasonlítják. A kulturtranszfer fontos eleme a kultúrák közötti interakció, amely egyfajta belső átalakulásban fejeződik ki. A kulturtranszfer segítségével bilaterális irodalomtörténetis írható, mivel nem csak egy társadalmi szférára korlátozódik a kulturtranszfer módszertana, hanem a dolgok, a személyek mozgásai, az anyagi kultúra vagy ugyanúgy a szimbólumok rendszerének a vizsgálata is beletartozik. A kulturtranszfernek tulajdonképpen két alapvető dimenziója van:

a.) az emberek mozgása, az anyagi javak, koncepciók kulturális jelrendszerek mozgásának vizsgálata egy térben; egymástól elkülöníthető kultúrák egymás közötti interakciójának vizsgálata.

b) a kiinduló és recepcióskultúrák közötti kapcsolatnak a vizsgálata. A disszertáció a kettő közül az első problémakör kérdéseit vizsgálja: a materiális értékek (könyvek, kéziratok, irodalomtörténeti adatok) és a népi vallásosság elemeit veszi vizsgálat alá, amelyek az emberek helyváltoztatásának következtében alakultak ki. Micheal Giesecke ennél tovább megy, különösen a könyvek és kéziratok – mint kulturális értékek – vizsgálatának tekintetében és a kommunikáció három fokát különbözteti meg: (1) a kapcsolatfelvétel és az információcsere, amelyik a (2) az interakcióban fejeződik ki. A (3.) fokon az együttműködés, a kooperáció valósul meg, amelyik a kulturális értékek változásához vezet.

Az örmények kelet-közép Európába való integrálódásának vizsgálatánál a közös és normatív keresztény kultúrát kell megjelölni, amely mind az örményeknél, mind a befogadó területek népeinél normatív jellegű volt. A kultúrtranszferrel összefüggően azonban fontosak a kulturális tér – kultúrrégió fogalmai, Erdély, Galícia, a Kárpát-medence vonatkozásában, amelyekkel együtt megjelenik a sajátos kulturális identitás. Az Erdélybe betelepülő örményeknek fel kellett-e adni a kulturális identitás elemeit, vagy megtarthatták azokat?

A kultúrtudományok modern értelmezésével párhuzamosan a vallástudományok modern értelemben vett használatára kerül sor a dolgozatban. Az utóbbi évtizedekben a vallástörténet új értelmet kapott, már nem a klasszikus értelemben vett egyházi hierarchia, az egyházi közösségek, a reformmozgalmak történetének vizsgálata áll a középpontban, sokkal inkább a szociális- és mentalitástörténeti kérdések megválaszolása, az ezekre való összpontosítás, amely során kidomborodik a vallásnak mint az identitás támaszának a funkciója. Ez különösen érvényes az örmények kárpát-medencei történetére. Ebben a modellben helyeztük el a hagiográfiát, a szentiszteletet. A szentek alakjai, a róluk szóló legendák, ereklyék tisztelete, az ennek következtében megjelenő társadalmi cselekvések mindig hordoztak ideológiai mondanivalót, amelyek a különböző kulturális térben másképp hatottak, alakultak.

Adolgozat az örmény nép, az örmény kultúra egy sajátos szegmensét veti vizsgálat alá, amely által így a keleti kereszténység tudománya, a „Christlicher Orent“ – „Oriens Christianus – „Christianskij Vostok“ és az Armenológia vagyis az örmény nép kultúrájának tudományos értékű vizsgálata valósul meg. A két tudományág egymással társtudományi illetve segédtudományi viszonyban van.

III. Az új eredmények

A disszertáció szerkezetileg 3 részre oszlik. Az I. részben az általános historiográfiai, módszertani részek illetve a történeti környezet (egyházi uniók közép-Európóban, Erdély története a 18. században, illetve örmények a Kárpát-medencében) bemutatása szerepel. Új eredmények már ebben a fejezetben is kaptak helyet, az örmények Kárpát-medencei történetével kapcsolatban. A források feldolgozására a bemutatott módszertan segítségével a dolgozat II. és III. fejezete vállalkozott.

A disszertáció II. fejezetében az *irodalomtörténeti adatok* összevetése kapott helyett (Transfer in der Literatur). Az irodalomtörténeti problémák alapkérdése esetünkben az, hogy az örmények irodalma Erdélyben jól reprezentált volt-e? Amennyiben magukkal hozták irodalmi kreativitásukat és értékeiket, úgy azok milyen tartalmat hordoztak Erdélyben?

(a) Mindenekelőtt a közép-kelet európai örmény kéziratok tartalmi átalakulásának vizsgálata kapott helyet a katolikus unió előtt és után. A téma nagy, a vonatkozó kéziratok százai állnak a kutató rendelkezésre, amelyek közül kiemelve néhányat a Matenadaranból és Erdélyből megállapíthattuk a következőket:

A katolikus egyházzal kötött uniók előtt (ekkor Erdélyben nem voltak jelentős számban örmények, hanem őseik valahol Moldva, Galícia és a Krím területén éltek apostoli örményekként) egyértelműen egy bilaterális kulturális transzfer valósult meg:

- ❖ az örmények magukkal hozták közép-kelet Európába kulturális értékeiket: a legmagasabb fokú középkori örmény irodalom és tudományosság kapott helyet a közép-kelet európai örmény scriptóriumokban.

Ehhez megvizsgáltuk az örmény tudományosság 3 szegmensét: a történetírást, a teológiát és a az örmény jogi gondolkodást. Mindhárom tudományág a közép-kelet európai scriptóriumokban igen gazdag mértékben jelen volt.

- ❖ Az európai, nyugat európai filozófia, kultúra, teológiai gondolkodás megjelent az örmény közösségekben részben az antik szerzők recepciója révén, részben a katolikus művek, katolikus teológiával való vitatkozás révén.

Ennek bemutatásához főleg Aristotelész műveinek örmény nyelvű recepciója a kelet-közép európai scriptóriumokban szolgáltatott adatokkal.

A katolikus egyházzal történt uniót követően (az örmények Erdélyben gyakorlatilag rögtön a letelepedés után uniáltak) a művelődés szerkezete átalakult: a közép-kelet európai örmény kéziratokban többé már nem találunk – vagy csak igen elvétve – a középkori örmény tuományosságra, kultúrára utaló nyomokat, a katolikus teológiai gondolkodás egyöntetű megjelenése, a katolikus népi vallásosság irodalma illetve az egyházi liturgiához használatos szövegek kapnak mindössze helyet. Ennek illusztrálására a „*Makula nélkül való tükkör*” Csíkszépvízen található örmény betűs átírata, illetve a Vatikáni Könyvtár (Biblioteca Apostolica Vaticana) erzsébetvárosi kéziratai szolgáltak bizonyítékkal.

(b) Az irodalomtörténeti kérdések másik szegmense az irodalmi szövegek, esetünkben a drámairodalom vizsgálata. Az iskoladrámák 16. századtól a Kárpát-medencében különösen jelentősek voltak. Amennyiben az örmények irodalmi értékeit a Kárpát-medencébe magukkal hozták, úgy feltételezhetően ez az iskoladráma tradícióban is helyet kellett, hogy kapjon. Ez meg is történt, örmény tematikájú iskoladrámákról (örményül: *dprat'atron*) a Kárpát-medence különböző pontjain van tudomásunk (*Tigranes Armenorum Rex* - Nyitra, 1726; *Joannes Armeniae Rex, dein Asceta* – Buda, 1730; Beszterce, 1735; valamint *Leonis Armenias infelix vitae exitus* – Pest, 1788). A kérdéskör elemzéséhez párhuzamot vontunk a Galíciában szintén koraujkorban megvalósuló örmény nyelvű iskoladráma tradícióval.

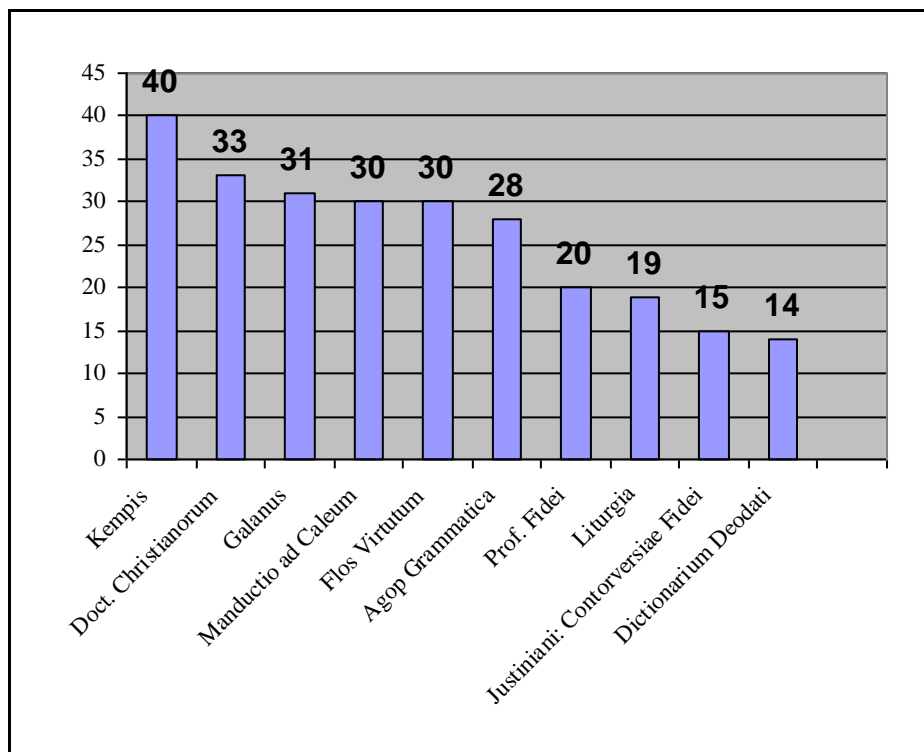
(c) Egészen sajátos kincse a kelet-közép európai művelődéstörténetnek az erdélyi örmény plébániai könyvtárak állománya. A disszertációban nem a teljes könyvtári állomány, hanem az örmény nyelvű régi nyomtatványok vizsgálata szerepel, amely a kultúrtranszfer módszertanában „az emberek mozgásában bekövetkező anyagi javaknak a mozgása”-ként jelenik meg. Levéltári források alapján az örmények könyvgyűjtemények első említéseit elemeztük, majd számba vettük a korabeli nyomdahelyeket: Amszterdam, Velence, Konstantinápoly, Róma –az itt működő örmény nyomdából kerültek elő legnagyobb számban 18. századi régi örmény nyomtatványok Erdélyben. Ehhez a példákat a szamosújvári örmény könyvtár állománya alapján soroltuk fel.

Ezt követően feltettük a kérdést, hogy az erdélyi örmény könyvkultúra mennyivel volt összhangban a korabeli örmény diaszpórák olvasáskultúrájával, voltak e különbségek, vagy sokkal inkább hasonlóságok? A kérdés tisztázásához több mint 50 könyvkérvényt elemeztünk a Sacra Congregatio de Propaganda Fide történeti levéltárából: Naxjewántól Szamosújvárig örmény katolikus misszionáriusok küldték be kérvényeiket a Misszióskongregációnak, amelyben kifejezték igényeiket, hogy melyik nyomtatványból mennyi szükséges az egyes

missziós állomásokon. Az elemzés alapján megállapítottuk, hogy melyik könyvek, műve szerzők voltak általában a legnépszerűbbek az örmény missziókban:

„TOP 10“

A legnépszerűbb örmény kötetek az európai és ázsiai missziós állomásokon a 17. század végén – 18. század elején

Ezt követően megvizsgáltuk azt, hogy ezek megtalálhatóak-e Erdélyben? Mivel mindegyik kötet, szerző az erdélyi örmények könyvhatakekben kimutatható, egyes esetekben több példányban, így megállapítottuk, hogy a Misszióskongregáció régi nyomtatványai alapján Erdélyben is azok az irodalmi értékek voltak fontosak az örményeknek mint amelyek népszerűek, olvasottak voltak más örmény diaszpórákban.

A megállapítás után sorra vettük az egyes szerzőket és műveket: elemeztük létrejöttük, kiadásuk körülményeit és azt, hogy erdélyi hatásuk mennyiben jelentette az örmény irodalom recepcióját. Kultúrtörténeti érdekességként többek között a világ első nyomtatott Bibliájának erdélyi (szamosújvári és gyergyószentmiklósi) jelenlétét sikerült rekonstruálni. A kéziratos örmény szótárak erdélyi és galíciai előfordulásai az örmény lexikográfiai kelet-közép európai megjelenésének értékes bizonyítékai.

A Micheal Giesecke által megfogalmazott kultúrtranszfer három lépcsőfoka kimutatható a kárpát-medencei örmények irodalmtörténeti értékeinek vizsgálata alapján:

(1) a kapcsolatfelvétel és az információcsere, amelyik a az örmény könyvállományban a kéziratokban fejeződik ki: az örmény könyvállományt nem a Kárpát-medencében, nem közép-kelet Európában nyomtatták, azonban az örmény migrációval, az örmény kulturális kapcsolatok (Armenisches-Netzwerk; Örmény-Hálózat) segítségével eljutottak a Kárpát-medencébe.

(2) az interakció főleg az kéziratok tartalmi változásán keresztül elemezhető: a két kultúra egymásra hatott és együtt alakult.

(3.) az együttműködés, a kooperáció a könyvállomány vizsgálatánál mutatható ki, hisz az örmény nyelvű könyvállomány csak része a kárpát-medencei örmény művelődésnek: igen gazdag magyar, német, olasz, latin nyelvű irodalom gyűlt össze az örmény könyvtárakban. Ugyanez jellemző a Kárpát-medencei örmény tematikájú iskoladrámákra is: az örmény tematika megjelenik az egyházi iskoladrámákban, ugyanakkor nem került még elő arra vonatkozó adat, hogy az örmény nyelvű iskoladrámák az örmény kolóniák iskoláiban létrejöttek-e?

A disszertáció III. Fejezetében a népi vallásosság egyik szegmensének: a **szenttiszteletnek** az elemző bemutatása kapott helyet.

Ennek során mindenképp azt vizsgáltuk, hogy a közép-európai katolikus és örmény apostoli egyház szenttiszteleti dogmák, szokások között vannak-e különbségek, ha igen ,akkor hol találhatóak. *„Egy darab Örményország –Európa talaján“* – fejtette ki Levon Babayan a szucsáva melletti örmény apostoli kolostor zárándoklataival kapcsolatban. Ez az egy mondat is kiválóan illusztrálja a kultúrtranszfernek azt az elemét, amely által az idegen kultúra megjelenik egy régióban, megtörténik a kapcsolatfelvétel.

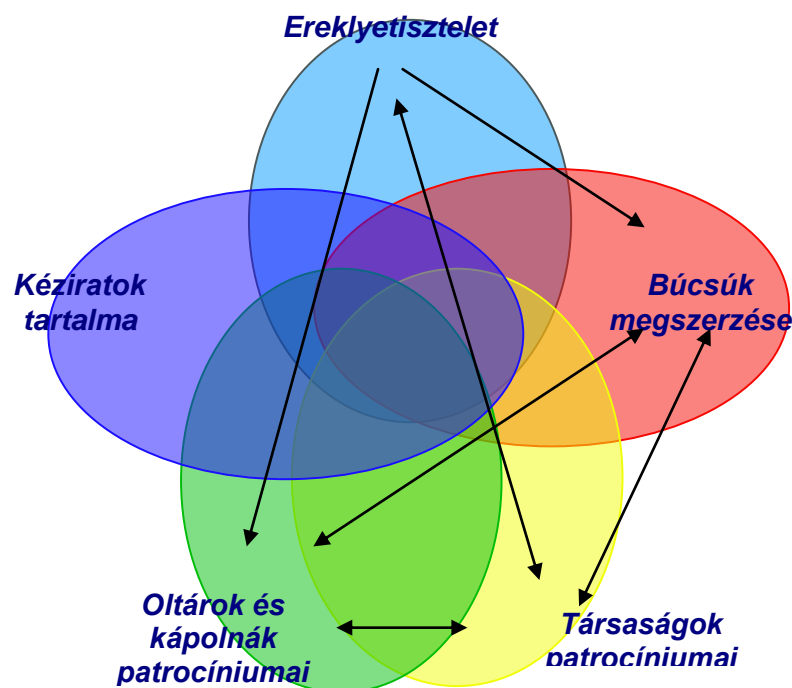
Ennél azonban sokkal részletesebben és árnyaltabban lehetett kifejteni az erdélyi örmények szenttiszteletét, ahol interakciók, kooperációk valósultak meg.

A forrásokat sorra véve az erdélyi örmény kolóniákban a szenttisztelet négy rétegét különböztettük meg:

1. ereklyetisztelet
2. patrocíniumok
 - a.) társaságok patrocíniumai
 - b.) kápolna- és oltárpatrocíniumok

3. búcsúk megszerzése
4. örmény kéziratokból rekonstruálható szenttiszteleti normák

Grafikonon ábrázoltuk az egyes szenttiszteleti rétegek egymáshoz való viszonyát. Egészen egyértelmű, hogy az egyes rétegek egymással szoros kapcsolatban álltak, számunkra az az érdekes, hogy az 5 réteg melyik szentek esetében fedik egymást, ugyanis azok a szentek voltak az erdélyi örmények közösségeiben általános módon tisztelve. Ezek a szentek: Szűz Mária, Világosító Szent Gergely, Szent István első vértanú, Szent Anna (Joachimmal és a Szent Családdal), Szent Kereszt. Emellett, részben megfigyelhető Erdélyben az örmény apostoli egyházban nagy népszerűségnek örvendő Bertalan és Tádé apostolok valamint Szurb Gajane és Hripszime tisztelete.

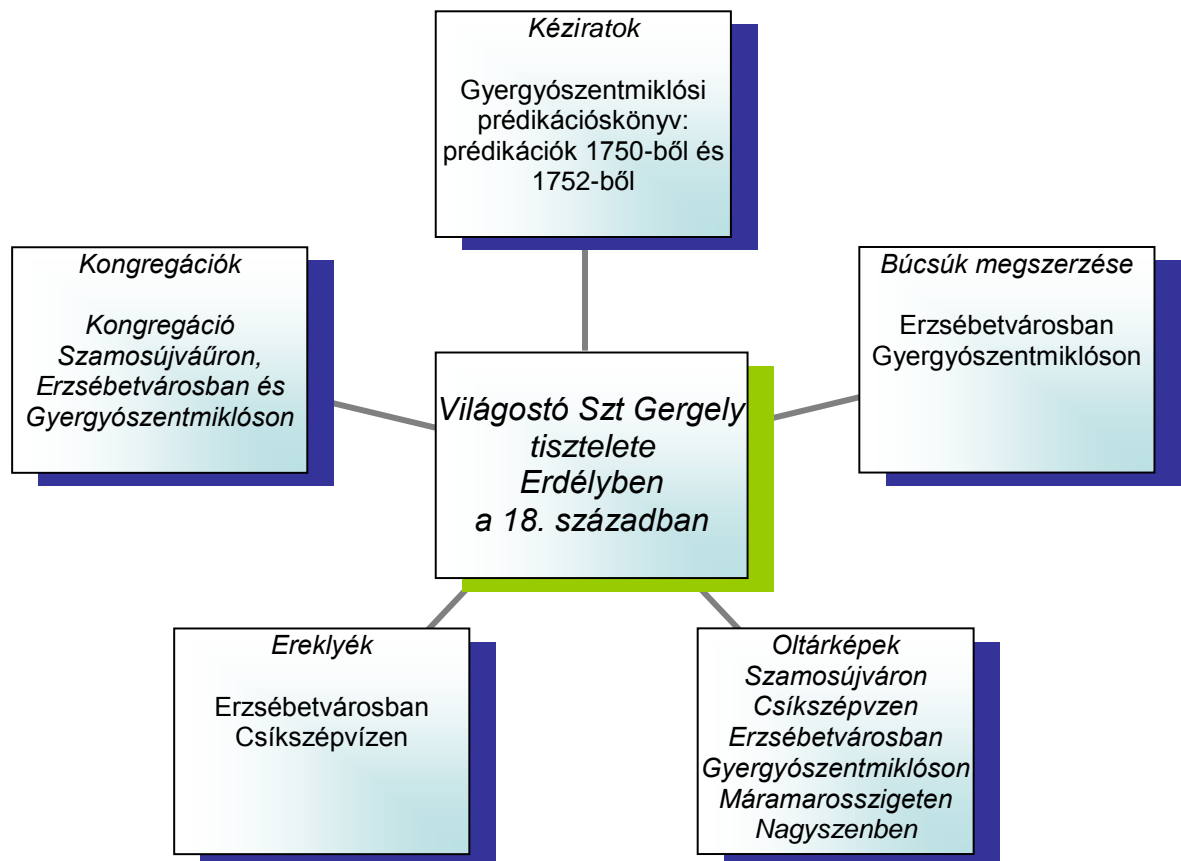

A grafikon alapján a kultúrtranszfer a szenttisztelet esetében egyértelműen rekonstruálható és egy bilaterális transzferként jeleníthető meg:

- ❖ Az örmények magukkal hozták a Kárpát-medencébe saját szentkultuszukat. Világosító Szent Gergely, Szent Tádé, Bertalan Hripszime és Gajane egyértelműen ezt mutatják, tiszteletük az örmény tudattal hozható csak összefüggésbe.

- ❖ Ugyanakkor ezeket az örmény szenttiszteleti hagyományokat integrálták a katolikus modellbe: A szenttiszteleti rétegek a katolikus gyakorlat alapján kötődtek egymáshoz. (Az örmény apostoli egyházban például búcsúkat nem lehet szerezni és az ereklyetisztelet sem kötődik a társaságok patrocíniumaihoz.)

Ezt követően az egyes szenteket külön külön vizsgáltuk meg, választ keresve arra, hogy alakjuk mennyiben jelentette az örmény hagyományok továbbélését Erdélyben, vagy sokkal inkább a katolikus hagyományok integrálódása követhető nyomon? A régió sajátosságát is jelentő „barokk szentek“, amelyek sokszor a Habsburg-udvarhoz való hűséget is jelentették gyakorlatilag alig mutathatóak ki az erdélyi örmények körében. Ezzel szemben az örményeket krisztianizáló Világosító Szent Gergely tisztelete mind az 5 rétegben, valamennyi örmény kolóniában kimutatható:

A dolgozatban ábrázolni próbáltuk, hogy az integráció során az erdélyi örmények milyen módon jelentették meg kulturális értékeiket. A migrációra kényszerült örmény népcsoport a befogadó országban, illetve kultúrtérben nem adta fel kulturális önazonosságát, azonban az

egyházi uniót követően mind az irodalmi, mind a vallási értékek tekintetében kompromisszumokat kellett kötnie, amely bizonyos esetekben a kulturális értékek elszegényedéséhez vezetett. Irodalmuk jól reprezentált volt, de ez egyértelműen csak az uniót megelőző időszakban ábrázolható. Az uniót követően az irodalom és a szenttisztelet vizsgálatakor az örmény kulturális értékek megőrzése csak a katolikus modell és a katolikus értékek integrálásával volt lehetséges.

IV. A témában végzett publikációs tevékenység

(a felsorolásból kimaradnak a folyóirat- televízió- és rádióinterjúk, illetve a népszerűsítő jellegű írások)

Tanulmánykötet-szerkesztés

Örmény diaszpóra a Kárpát-medencében. Szerk. Óze Sándor – Kovács Bálint. Piliscsaba, 2006.

Örmény diaszpóra a Kárpát-medencében.II. Szerk. Óze Sándor – Kovács Bálint. Piliscsaba, 2008.

Önálló tanulmány

Kovács Bálint: Az erdélyi örmény katolikus egyház és a Sacra Congregatio der Propaganda Fide a 18. század első évtizedeiben. In: Örmény diaszpóra a Kárpát-medencében. Szerk.: Óze Sándor – Kovács Bálint. Piliscsaba, 2006. (47-68. oldal)

Kovács Bálint: Über Rom nach Siebenbürgen. Der armenische Missionar Minas Barun und die Siebenbürger armenische Kirche in den ersten Jahrzehnten des 18. Jahrhunderts. (44-50. oldal) In: Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. 29. Jahrgang (2006) Heft 1.

Kovács Bálint: Francia jezsuita örmény misszióban: Jacobus Villotte munkássága. In: A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig. Szerk.: Szilágyi Csaba. Piliscsaba, 2006. (667-675. oldal)

Kovács Bálint: Abschnitte aus der neuzeitlichen Geschichte der armenischen Missionen. In: Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Catholica Latina. 2006/2 (39-50. oldal)

Kovács Bálint: Az erdélyi örmények interregionális kulturális kapcsolatai a 17-18. században. In: Örmény diaszpóra a Kárpát-medencében.II. Szerk.: Óze Sándor – Kovács Bálint. Piliscsaba, 2008. (30-46. oldal)

Kovács Bálint: A galíciai örmények hagyatéka Varsóban. In: Látó – Szépirodalmi Folyóirat. XIX (2008) 4. szám (53-66. oldal)

Kovács Bálint: „Hajkakan spjurk.“ Örmény diaszpóra a Kárpát-medencében a 17-19. században. In: Folyamatok és léthelyzetek – kisebbségek Romániában. Szerk. Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel. Kolozsvár, 2009. (21-40. oldal)

Kovács Bálint: „Haykakan spjurk.“ Diaspora armeană din bazinul Carpatic în secolele XVII-XIX. In: Procese si contexte social-identitare la minoritățile din România. Ed. Jakab Albert Zsolt- Peti Lehel. Cluj Napoca, 2009. (21-40. oldal)

Tudományos konferencián tartott előadások, melyek tanulmánykötetben való megjelenése a közeljövőben várható:

Kovács Bálint: Örmény missziós irodalom a 18. századi Erdélyben. Elhangzott előadás Jerevánban, 2008 júliusában.

Kovács Bálint: Interregional Cultural Relations of the Transylvanian Armenians in the 17th and 18th Centuries. Elhangzott előadás Los Angelesben 2010 tavaszán. Megjelenés alatt: SAS Journal.

Kovács Bálint: Az erdélyi örmények plébániai társulatainak alapítása. Elhangzott előadás Balatonfüreden, a Népi vallásosság a Kárpát-medencében VIII. Konferencián.

Kovács Bálint: A ferencesek és az örmények kapcsolatai a 18. századi Erdélyben. Elhangzott előadás Piliscsabán, 2009 őszén.

Kovács Bálint: Armenian Literary Values in the Carpathian Basin in the 17-19. Century. Elhangzott előadás Szentpétervárott, 2010 februárjában.

Kovács Bálint: Armenian Museum and Armenismus in Transylvania. Elhangzott Előadás Zamoscban, 2010 májusában.

Recenzió:

Molnár Antal: Katolikus Missziók a hódolt Magyarországon. I. (1572-1647). Budapest, 2002. Recenzió megjelent: Levéltári Közlemények, 2004.

Die Szekler in Siebenbürgen. Von der privilegierten Sondergemeinde zur ethnischen Gruppe. Köln, 2008. (Szerk. Harald Roth)
Recenzió megjelent: Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde 2010 /Heft 1.

Bues, Almut: Die Aufzeichnungen des Dominikaners Martin Gruneweg (1562- ca. 1618) über seine Familie in Danzig, seine Handelreisen in Osteuropa und sein Klosterleben in Polen. Wiesbaden, 2008.

Közlésre elfogadott recenzió. Megjelenik: Ethnográfia folyóirat 2011. évi első kötetében.